

СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СТРАСБУРЗІ ТА ЖЕНЕВІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена порівнянню міжнародних систем захисту прав людини в Страсбурзі та Женеві. Шляхом зіставлення європейського та світового досвіду розглядаються переваги та недоліки кожної з систем. Прослідковується розвиток права особи на звернення в міжнародні судові органи при ООН та Раді Європи. Значна увага приділяється інститутів індивідуальної скарги на порушення державами прав окремих осіб.

Поява міжнародного права у галузі прав людини пов'язується з оприлюдненням Загальної декларації прав людини (далі — Загальної декларації) Генеральною Асамблеєю ООН у 1948-му році, оскільки завдяки їй як держави, так і окремі особи стали суб'єктами міжнародного права. Однак Загальна декларація не передбачила жодного правового механізму застосування захисту прав людини. Тому, хоч держави в системі ООН і стали підпорядковані нормам міжнародного права у галузі прав людини, вони далі самостійно вирішували питання про дотримання ними своїх зобов'язань.

Відгуком Європейських держав на прийняття Загальної декларації було відкриття для підписання новоствореною Радою Європи на початку 50-х років вичерпного переліку громадянських і політичних прав. Вони були визначені в Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод (надалі — Європейській конвенції) від 4 листопада 1950 року в Римі. Конвенція набула чинності 3-го вересня 1953 року. Механізм, встановлений нею, передбачав створення міжнародних судових органів, уповноважених ухвалювати рішення на скарги позивачів з порушення державами їхніх прав. Було встановлено систему, де позивачами могли бути не тільки держави, а й приватні особи та організації.

На універсальному рівні систему захисту прав людини було остаточно встановлено лише у 1976 році, коли набрав чинності Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року (надалі — Міжнародного пакту). Так сталося тому, що самим Міжнародним пактом було передбачено обов'язкову систему звітування країн і факультативну систему міждержавних скарг, таким чином право на індивідуальне звернення було визначено не в Міжнародному пакті, а в додатковому Факультативному протоколі.

Отже, системи захисту прав людини в Страсбурзі і Женеві існують незалежно одна від одної і кожна з них базується на окремих документах.

Окрім цих базових документів, які встановлюють саму систему захисту, є й інші, не менш важливі документи з прав людини. Так, під керівництвом Ради Європи прийнято Європейську соціальну хартію, Європейську конвенцію про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність поведінню чи покаранню 1987 року, Рамкову конвенцію про захист прав національних меншин (1995) і т. д.

В Женеві існує більше документів такого типу, серед яких Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (набув чинності 3 січня 1976 року), Конвенція про права дитини (1989), Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації тощо, положеннями яких передбачено контроль за дотриманням прав людини державами-учасницями.

При порівнянні систем захисту прав людини у Страсбурзі і Женеві треба звернути увагу на середовище, в якому діють Європейська конвенція та Міжнародний пакт.

В той час як ООН і Рада Європи мають багато спільних цілей, засади участі і діяльності цих організацій різко відмінні. Рада Європи представляє однорідну групу держав, які мають подібні економічні, політичні, соціальні, правові культури. Тому ця однорідність поширюється і на практику захисту прав людини, а з урахуванням

внутрішньої специфіки держав сприяє удосконаленню Страсбурзької системи.

На противагу Європейській конвенції, Міжнародний пакт є результатом набагато більшого розходження культур. З одного боку, це служить поширенню застосування пакту, а з іншого — такий розрив відбиває невідчутний, але досить суттєвий елемент для світового консенсусу. Це стало очевидним протягом періоду холодної війни, коли робота Женевського комітету з прав людини завадила остаточному ідеологічному та політичному розриву між державами.

Сутністю Страсбурзького досвіду захисту прав людини є інститут індивідуальної скарги. Він є основою діяльності по вирішенню спорів у Європейському Суді з прав людини — органі, створеному в Європейській системі для захисту порушених прав.

В Женеві інститут індивідуальної петиції відіграє менш значну роль. Міжнародний пакт зосереджує основну увагу на обов'язковій системі звітів держав-учасниць, яка домінує на порядку денному Комітету з прав людини. Комітет є органом захисту порушених прав у системі ООН, тобто на універсальному рівні.

Міжнародний пакт і Європейська конвенція охоплюють схожий основний перелік міжнародно визначених громадянських та політичних прав і свобод: право на життя, свободу від рабства тощо. Однак Міжнародний пакт є ширшим щодо деяких питань, таким чином забезпечуючи "ширший простір" для оскаржувача. Але відсутність положень стосовно деяких прав у вищезазначених документах не повинна спонукати до передчасних припущень, що такі справи (з порушення таких прав) не знайдуть захисту. Наприклад, незважаючи на відсутність спеціального захисту прав дитини, Європейський Суд з прав людини захищає їх на основі таких прав, як "повага до родинного життя", права на свободу і свободу від дискримінації.

Кілька слів про судові органи у кожній із систем.

Європейський Суд з прав людини складається з кількості суддів, яка дорівнює кількості держав-учасниць Конвенції. Вони обираються Парламентською Асамблеєю строком на 6 років. Для прийняття рішень у справі Суд засідає в комітетах (3 судді), Палатах (7 суддів) і Великій палаті (17 суддів). В Палатах і Великій палаті завжди засідає суддя, обраний від зацікавленої держави. Суд може провадити переговори про можливість дружнього врегулювання. Суть заяви розглядається Палатою й у виняткових випадках — Великою палатою в порядку письмової та усної процедури (сторони подають пояснення в письмовій формі; а усна процедура

передбачає безпосередню участь заявника і представника держави-відповідача). Суд вирішує питання про справедливе відшкодування, в тому числі і витрат.

Комітет з прав людини, що функціонує в системі ООН, складається з 18-ти незалежних членів-експертів, призначених Генеральною Асамблеєю ООН. Вирішувати звернення Комітет може у складі, в якому присутні представники тієї національності, що і позивач. Вони обираються з осіб, висунутих державами-сторонами Міжнародного пакту. Вирішення питання може проводитись у відсутності представника держави-відповідача. Це свідчить про те, що члени Комітету є незалежними в своїх рішеннях.

Розглянемо деякі окремі питання щодо порівняння.

Взаємодія. І Страсбурзька й Женевська системи мають правила, що регулюють співіснування їх з іншими міжнародними режимами захисту прав людини. Так сторони Європейської конвенції запобігають петиціям, раніше розглянутим в інших процедурах міжнародного розслідування або які були врегульовані через визнання їх неприйнятними; або які є по суті однаковими з розглянутими. Міжнародний пакт містить схоже положення.

Умови прийнятності. В обох системах звернення має відповідати певним умовам прийнятності, передвирішенням питання про порушення прав. Хоча ці вимоги є майже однаковими, однак Факультативний протокол щодо деяких питань є менш вимогливим ніж Європейська конвенція.

Комітет не задовольнить повідомлення особи, коли країна, проти якої це звернення, не ратифікує Міжнародний пакт і Факультативний протокол. Так само, Європейський Суд не вважає своєю компетенцією вирішувати спори проти держав-не-сторін.

Прийнятність індивідуального звернення базується на умовах кожної конкретної ситуації. Європейська конвенція передбачає отримання повідомлення від будь-якої особи, неурядової організації чи групи осіб (а також міждержавні заяви), в той час як Комітет з прав людини приймає звернення від індивідів одноособово.

Анонімна петиція в обох системах відкидається автоматично.

Вимога щодо наявності жертви порушення є характерною для двох систем, тому так званий *actio popularis* — без конкретних жертв, не буде прийнятним.

Стандартною умовою для розгляду справ у тій чи іншій системі є проходження через всі внутрішньодержавні засоби захисту. Але далі помітна велика відмінність між Страсбургом і Жене-

вою, тому що у Страсбурзі звернення не розглядатиметься, якщо мине більше 6 місяців від останньої інстанції розгляду. На противагу цьому, в Женевській системі немає часових обмежень. Тобто, якщо особа пропустила можливість подавати звернення в Європейський Суд, єдиною можливістю для неї залишається Комітет з прав людини.

Якість звернення. Найвизначнішою рисою, яка робить унікальною Страсбурзьку систему, є те, що вирішення справи проходить в усних слуханнях. Факультативний протокол не дозволяє такої можливості, тобто рішення Комітету видаються на основі лише письмової інформації.

Договірне врегулювання. Як вже було згадано, кожен ступінь процедури в Страсбурзі дає можливість договірного врегулювання. Це може забезпечити швидкий та ефективний спосіб для вирішення скарги, що є привабливим як для особи, так і для самого Суду. Факультативний протокол "мовчить" щодо можливості договірного врегулювання, однак Комітет може скерувати сторони до видання неофіційної резолюції щодо даного звернення і обміняти інформацією, яка настає за реєстрацією звернення.

Санкції і їх забезпечення. Інколи кажуть, що вага Комітету з прав людини щодо винесення рішення по індивідуальних зверненнях є набагато меншою, оскільки його висновки є лише реко-

ментаціями. На противагу цьому, рішення Європейського Суду є обов'язковим звичаєм, хоча і незалежним від попередніх внутрішньодержавних санкцій. Більш того, Страсбурзька система дозволяє присудження компенсації особі, яка захищається. Хоча теоретично і Європейська конвенція, і Міжнародний пакт є обмеженими щодо вказування державі-відповідачу забезпечити порушені права (ніхто не може втручатися у внутрішньодержавну систему правосуддя і відмінити закон чи анулювати практику судочинства). Але порівняно з рекомендаціями Комітету з прав людини у Женеві, рішення Європейського Суду претендують на більшу обов'язковість (за весь час існування Суду було тільки 2 справи, коли держави-відповідачі хотіли відмовитись від виконання рішень, але їм все ж довелося згодом їх виконати).

Значну відмінність мають питання, пов'язані з витратами на судочинство. В Женеві кошти забезпечує особа, а в Страсбурзі — витрати на розслідування і вирішення справи на неї не покладаються.

Насамкінець хотілося б зазначити, що хоч би якими були відмінності між Європейською та Універсальною системами захисту прав людини, важливим є те, що обидві системи мають на меті одну важливу ціль — захистити особу, її права від незаконних посягань.

1. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966). Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1976).— К., 1995.—40с.

2. Загальна декларація прав людини (1948).— К., 1995.— 12с.

3. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 року.— К., 1999.— 19с.

4. L. Heffernan. A Comparative View of Individual Petition Procedures under the European Convention of Human

Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights // Human Rights Quarterly.— 1997.— Vol. 19.— P. 78—111.

5. Николайко И. В. Права человека и система ООН.— К., 1991.

6. М. Дженіс, Р. Кей, Е. Бредлі. Європейське право у галузі прав людини.— К., 1997.— 583 с.

Lekhnyk N.L.

THE COMPARATIVE ANALYSIS OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS PROTECTION SYSTEMS IN STRASBOURG AND GENEVA

The article is devoted to the comparative analysis of international human rights protection systems in Strasbourg and Geneva. In the way of correlation of European and universal experience, the advantages and disadvantages of each system are analyzed. A significant attention is paid to the development of an individual right to appeal to the international judicial bodies and to the individual petition procedure.